

Prof. dr hab. inż. arch. Piotr Lorens
Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej

Gdańsk, dnia 15 września 2023r.

**Recenzja
pracy doktorskiej mgr inż. arch. Pawła Grodzickiego**

pt. „Wybrane pozaplanistyczne konteksty i uwarunkowania wpływające na procesy kształtowania struktur miejskich”

**wykonanej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej
pod kierunkiem**

prof. nzw. dr hab. inż. arch. Stefana Kuryłowicza

oraz prof. dr hab. inż. arch. Ewy Kuryłowicz

1. Podstawa opracowania

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie zlecenia prof. dr hab. inż. arch. Krystyny Solarek, Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Warszawskiej z dnia 14 lipca 2023r., stanowiącego konsekwencję uchwały Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka z dnia 11 lipca 2023r. Podstawą prawną do sporządzenia recenzji jest Ustawa z dnia 3 lipca 2018r. „Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, „Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki” z dnia 14 marca 2003r. (z późniejszymi zmianami) oraz rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018r. „w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora”.

2. Temat, cel, tezy i metoda pracy

Tematem pracy mgr inż. arch. Pawła Grodzickiego jest kwestia zasad i reguł kształtowania struktur miejskich wynikających z uwarunkowań pozaplanistycznych. Autor podejmuje to zagadnienie w kontekście szeregu wybranych ujęć, stanowiących wynik Jego szeroko zakrojonej analizy odnoszącej się do innych dyscyplin naukowych. De facto więc praca dotyczy tego, w jaki sposób rozwijają się (lub rozwijać się mogą) miasta NIEZALEŻNIE od tego, w jaki sposób ich rozwój jest zaplanowany. Autor przeciwstawia także procesy planowania (rozumiane jako wskazanie docelowej struktury urbanistycznej, zapisanej w postaci regulacji planistycznej – czyli tzw. stanu docelowego zobrazowanego w postaci przyjętej tzw. perspektywy planistycznej – obrazującej pożądaną stan struktury w kontekście przyjętej na dany moment wizji) procesom rozwoju spontanicznego, jednocześnie starając się zrozumieć te

procesy w kontekście teorii systemów oraz jej interpretacji i rozwinięć. Stara się więc zinterpretować bardzo trudne do uchwycenia systemowe procesy rozwoju miasta, a następnie – na tym tle – określić naturę kształtowania struktur zurbanizowanych. Interpretując miasto jako system rozproszony, p. Grodzicki przedstawia badane zagadnienie na szerokim tle wątków i zagadnień, a także z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. Tym samym praca ma charakter niezwykle złożony, interdyscyplinarny, a w konsekwencji bardzo ambitny. Dotyczy bowiem kwestii kształtowania się niezwykle złożonego systemu jakim jest współczesne miasto. Swoistym zwieńczeniem tych studiów staje się wskazanie sposobów wpływania na kształt struktur miejskich – w tym przy wykorzystaniu (nienazwanej tak jednak w pracy) tzw. „akupunktury urbanistycznej”. Swoje poszukiwania kończy refleksjami na temat relacji pomiędzy planistycznymi a pozaplanistycznymi instrumentami sterowania rozwojem procesami kształtowania miast.

Tak zarysowany charakter pracy uznać należy – jak już wcześniej wspomniano – za zadanie niezwykle ambitne, a jednocześnie interesujące z co najmniej dwóch względów. Po pierwsze, Autor podejmuje wątek **kształtowania struktury urbanistycznej miasta NIEZALEŻNIE od formalnych instrumentów planistycznych** – a więc w kontekście działania głównie sił rynkowych i ewolucji oczekiwań i potrzeb społecznych. Kwestia ta jest niezwykle aktualna w polskich (i zresztą nie tylko polskich) realiach, w których formalne instrumenty planistyczne nie są w stanie nadążyć za żywiołowymi procesami rozwoju i przekształceń struktury miejskiej. W efekcie mamy do czynienia z narastającym chaosem przestrzennym, rodzącymi się konfliktami o przestrzeń oraz rozwojem różnego rodzaju zjawisk kontestowanych przez poszczególne grupy społeczne. Rozważania podjęte przez Autora pozwalają na lepsze zrozumienie tych procesów, a w szczególności na ich (systemowe) ujęcie w kontekście badanych zjawisk. Co interesujące, Autor bazuje w swoich rozważaniach na wspomnianych wcześniej ujęciach systemowych, podczas gdy w literaturze przedmiotu obecne są ujęcia fenomenologiczne. Interesującą jest więc inna perspektywa badanego zagadnienia, zarysowana przez Autora. Po drugie, w kontekście badanego zagadnienia Autor oferuje **szeroko zarysowane podstawy dla zmian w zakresie warsztatu planistycznego**, a w szczególności do rozwoju tzw. elastycznych narzędzi planowania, w tym o charakterze nieformalnym. Zagadnieniu temu poświęconych jest coraz więcej publikacji oraz dyskusji na forach profesjonalnych. Służyć one mają wypracowaniu nowych instrumentów kształtowania przestrzeni, których natura powinna jednak uwzględniać omawiane przez Autora procesy i fenomeny.

Celem głównym rozprawy jest zidentyfikowanie i opis istotnych pozaplanistycznych elementów procesów miejskich związanych z wytwarzaniem struktur przestrzennych miasta. Środkiem do jego realizacji stało się zestawienie wybranych zakresów wiedzy dyscyplin nauk ścisłych, mogących mieć zastosowanie dla pełniejszego rozumienia powyższych zjawisk i ich morfologicznych rezultatów. Tym samym Autor stara się powiązać szereg zagadnień składających się na kształtowanie współczesnych miast oraz wskazać szereg hipotez dotyczących natury procesów kształtowania struktur (urbanistycznych) w systemie miejskim.

W konsekwencji Autor dąży do stworzenia – jak to określa – ogólnego obrazu – mapy obszaru badań, obejmującej szereg powiązanych ze sobą zagadnień i perspektyw, mogących – jak wskazuje – stać się przedmiotem dalszych, bardziej szczegółowych analiz i poszukiwań o charakterze teoretycznym (i – chciałoby się dopowiedzieć – praktycznym).

Można uznać iż zamierzony przez Autora cel został zrealizowany, choć nie było to zadanie łatwe. W szczególności wskazać należy na fakt iż spektrum możliwych zjawisk i fenomenów, wpływających na naturę przestrzeni miasta, jest niezwykle szerokie i wykraczające daleko poza obszar nauk ścisłych. Tym samym uznać należy iż przedstawiona praca obejmuje opis jedynie wycinka całości zagadnienia, nie odnosząc się do kwestii społecznych, ekonomicznych, przemian środowiskowych etc. Nie jest to bynajmniej zarzutem w stosunku do przyjętego zakresu rozprawy – Recenzent uznaje za słuszne ograniczenie jej problematyki do przedstawionych przez Autora ujęć – jednakże wątek ten wart byłby wskazania i zarysowania. Tym samym doprecyzowania wymagałby nieco zakres rozprawy i jego uzasadnienie.

Na tej bazie Autor formułuje **tezę główną pracy**:

„Pozaplanistyczne aspekty i uwarunkowania (procesy, zjawiska, właściwości systemowe) mają istotny wpływ na generowanie i ewolucję struktur miejskich. Stanowią odrębną i niezależną (od działań planistycznych) kategorię czynników, są stale obecne w procesach kształtowania struktur.

Aktualny paradygmat nauki dostarcza ważnych narzędzi budujących rozumienie tych uwarunkowań, które wykraczają poza stosowane kryteria i procedury planistyczne. Wylaniający się z wiedzy naukowej, w tym teorii złożoności, obraz tych procesów zawiera nowe, nieobecne w tradycyjnym podejściu teorii miast elementy, które mogą wyjaśniać naturę jego przemian i możliwe kierunki rozwoju”.

Teza ta ma charakter dość ogólny. Uznać także można oczywistość niektórych z tych sformułowań, a także wskazać iż Autor w swojej rozprawie nie odnosi się do „tradycyjnego podejścia (do) teorii miast”. Jest to pewnym mankamentem zarówno sformułowania tezy jak i całości rozprawy.

Uzupełnieniem tezy głównej staje się szereg tez pomocniczych, zacytowanych poniżej wraz z komentarzem Recenzenta:

Miasto jest dynamicznym procesem, a wzrost i zmienność w czasie są jednymi z istotniejszych jego parametrów jako systemu. Zmienność jest także jednym z podstawowych atrybutów jego materialnej struktury.

Powyższa teza wydaje się być nieco oczywistą dla każdego badacza zajmującego się strukturą miasta i jej kształtowaniem. Jedynym elementem nowości jest tu odwołanie się przez Autora do teorii miasta jako systemu – co zresztą zostało rozwinięte w tekście pracy.

Przestrzenna reprezentacja systemu miejskiego jest pochodną jego zbiorowej, dyskretnej (agentowo-komórkowej) budowy.

Powoływanie się na kwestie rozumienia miasta w kontekście teorii tzw. automatów komórkowych nie jest specjalną nowością w literaturze przedmiotu. Mimo iż nie wszyscy badacze miast się nią posługują, to istnieje wiele prac opisujących ten sposób rozumienia procesów kształtowania struktury miasta.

Istnieją elementarne, systemowe, algorytmiczne, a nieantropogeniczne i nieświadome mechanizmy odpowiedzialne za wiele zachowań systemu miejskiego i skutkujące w kształcie jego materialnej struktury.

Ten zapis jest interesującym i prowokuje do refleksji, w jaki sposób przestrzeń miejska się przekształca nie pod wpływem świadomego procesu twórczego (do czego zresztą Autor odwołuje się w przypisie). Jak się wydaje, zagadnienie to jest jednak na tyle szerokim, że warto jest aby poświęcić mu osobną pracę.

Miasto jest systemem emergentnym, w którym złożone zachowania systemowe są pochodną relatywnie prostych zachowań na poziomie lokalnym i jednostkowym.

W odniesieniu do tego zapisu można można powtórzyć komentarz z poprzedniego akapitu.

Zależności pomiędzy bodźcem, a reakcją globalną mają w systemie miasta charakter nieliniowy. Wynika z tego pewien zakres nieprzewidywalności wpływu na system.

Teza ta wydaje się być jednym z ważniejszych zagadnień do omówienia w pracy. I zresztą Autor się nim zajmuje. Równocześnie należy zauważyć, że jest to także kwestia wymagająca osobnego omówienia.

Geometria jest ważnym przejawem pozwalającym identyfikować faktyczne procesy zachodzące w systemie. Geometrie arbitralne nie są wystarczającym sposobem reprezentacji istoty zjawisk Miejskich.

Ten zapis wydaje się być mało zrozumiały i wymagałby doprecyzowania w kontekście poruszanych przez Autora w pracy zagadnień.

Jak wynika z powyższego omówienia, charakter poszczególnych tez jest zróżnicowany – nie wszystkie zapisy wydają się być poprawnymi. Wynika to jednak (jak się Recenzentowi wydaje)

z bardzo szerokiego zakresu rozprawy i mnogości wątków w niej zawartych. Autor, starając się uchwycić je wszystkie i powiązać ze sobą, stanął przez – raz jeszcze warto to powiedzieć – bardzo ambitnym i trudnym zadaniem. Trudno jednak od nawet doświadczonego badacza wymagać aż takiej umiejętności wiązania ze sobą tak licznych i zróżnicowanych zagadnień.

Niezależnie od sformułowanych powyżej uwag Recenzent zwraca uwagę iż wyniki badań generalnie odnoszą się do celów/tematu/tezy pracy, choć obejmują cały szereg zagadnień. Uznać to należy za walor pracy.

Autor w pierwszej części pracy przytacza także kwestie genezy podjęcia się badań na dany temat. W szczególności podkreśla tu postęp w naukach różnych dziedzin i dyscyplin poczyniony w ostatnich latach, ale także wskazuje na potencjał ich wiązania ze sobą w kontekście teorii złożoności. Podejmuje także kwestię możliwego wykorzystania narzędzi i teorii z innych nauk (w tym – przede wszystkim – przyrodniczych) na obszar (jak sam to nazywa) procesów miejskich. Odnosi się przy tym do tzw. globalnych procesów miejskich (mając zapewne na myśli globalne procesy przemian miast, tzw. metatrendy urbanistyczne), konfrontując przy tym procesy rozwoju spontanicznego z kwestiami różnych aspektów planowanego kształtowania przestrzeni. W tej samej części pracy Autor opisuje także podejmowany w pracy zakres badań (rozdział I.5), w ujęciu problemowym, geograficznym i czasowym. Te partie wprowadzenia nie budzą wątpliwości Recenzenta. Istotną częścią tego wprowadzenia jest także omówienie głównych pojęć (wiążących się z) tematem pracy. Pomagają one zrozumieć przyjętą przez Autora perspektywę badawczą.

W dalszej części tego rozdziału p. Grodzicki opisuje stan badań, odwołując się do przeglądu literatury przedmiotu. Opis ten jest dość pobieżny jak na przekrojowy charakter pracy. Autor nie wskazuje też szczegółowo luk badawczych, odnosząc się jedynie generalnie do skromności opracowań o charakterze łączącym wszystkie istotne dziedziny w celu „uzyskania całościowego obrazu systemu”. Nie zadaje sobie jednak pytania dlaczego tak się dzieje ani też w jaki sposób można bardziej dokładnie określić luki w stanie badań. W dalszej części rozdziału Autor opisuje wykorzystywane w pracy metody badawcze. Na bazie powyższych stwierdzeń można **uznać można iż problem badawczy określony przez Autora został zidentyfikowany.**

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić iż Autor w sposób generalnie poprawny sformułował temat, cele i tezę pracy. W swoich badaniach oparł się głównie na badaniach literaturowych. Zawarty w pracy materiał pozwala na stwierdzenie iż Autork bardzo dobrze porusza się w omawianej problematyce, a praca spełnia warunki stawiane przed rozprawami doktorskimi.

3. Struktura pracy

Praca przedstawiona została w formie jednego tomu formatu A4. Obejmuje on łącznie 565 stron, w tym zasadniczy tekst rozprawy – 437 str. Załącznikiem do pracy jest obszerny opis wybranych zagadnień istotnych dla treści rozprawy dyscyplin naukowych oraz spisy pojęć, literatury oraz rycin. Praca ma więc charakter dość obszernego studium.

W dysertacji wyodrębniono cztery zasadnicze rozdziały, wspomniane powyżej załącznik, a także – glosariusz, bibliografię i wykaz ilustracji. Wykaz bibliograficzny jest dość obszerny, a większość przywoływanych pozycji wywodzi się z ostatnich dziesięciu lat.

Poszczególne rozdziały poświęcone są wyodrębniającym się zagadnieniom. Zagadnienia wprowadzające ujęte są w części I. Obejmuje ona m.in. tytuł, cel i tezy pracy, opis genezy i zakresu badań, przywołane główne pojęcia tematu pracy, przegląd literatury (stan badań) oraz zastosowane metody badawcze. Niezależnie od szeregu wątpliwości sformułowanych w poprzedniej części recenzji rozdział ten skonstruowany został poprawnie, a jego struktura odpowiada praktyce pisania prac doktorskich.

W drugiej części Autor opisuje tzw. konteksty badań. Przywołuje w nim najważniejsze zagadnienia teoretyczne i koncepcje, wykorzystywane następnie w pracy. Recenzentowi w rozdziale tym zabrakło jednak jednoznacznego określenia, na jakiej podstawie akurat te a nie inne zagadnienia zostały przywołane.

Część trzecią pracy Autor poświęcił na opis własnych badań nad procesami kształtowania się struktur miejskich. W rozdziale tym odwołuje się w znacznie większym stopniu niż miało to miejsce w poprzednich częściach rozprawy do struktury fizycznej miasta oraz mechanizmów jego tworzenia w odniesieniu do działalności człowieka. Autor powołuje się także na przywołane wcześniej w tezach pracy tzw. modele agentowe i komórkowe, a także na wybrane kwestie związane z kształtowaniem miasta jako struktury fraktalnej oraz struktury sieciowej. Jest to bez wątpienia zasadnicza część pracy.

Ostatnim rozdziałem zasadniczej części pracy jest podsumowanie przeprowadzonych przez Autora badań, w tym – weryfikacja tez, stopnia realizacji celu pracy oraz wskazanie wniosków oraz kierunków dalszych badań.

Przedstawioną powyżej strukturę uznać należy za generalnie poprawną. W ramach dysertacji wyodrębniono zarówno części wprowadzającą i podsumowującą, omówienie kwestii teoretycznych (choć nieco inaczej nazwanych), przeprowadzenie autorskich badań, a wreszcie określenie wniosków końcowych. Innymi słowy, ujęto w pracy zarówno sformułowanie celu badań i tezy, omówienie kontekstu badanego zagadnienia jak i przeprowadzenie szczegółowych badań. Na tej bazie przebadano wybrany problem naukowy, formułując szereg konkluzji go dotyczących. Tak więc uznać można iż praca spełnia cechy rozprawy doktorskiej.

4. Uwagi merytoryczne do zawartości pracy

Jak już wspomniano, praca jest generalnie dobrze skonstruowana i spójna pod względem merytorycznym, a poszczególne rozdziały (niezależnie od zgłoszonych wcześniej uwag) stanowią dobrze uzupełniające się nawzajem elementy. Mimo to można w niej wskazać parę kwestii wymagających wyjaśnienia, omówienia czy skorygowania.

Pewne uwagi do celów, tezy i układu pracy zawarto w poprzednich partiach niniejszej recenzji.

Po pierwsze, Autor – zapewne celowo – nie odnosi się do realnej sytuacji w Polsce, w tym w kontekście zmian w ustawodawstwie planistycznym. Konsekwencją tego jest stwierdzenie o „braku planów” po 1994r. Stwierdzenie to jest oczywiście błędnym, co nie umniejsza generalnie krytycznej (także zdaniem Recenzenta) opinii na temat obecnego stanu urbanistyki.

Autor wielokrotnie odwołuje się do kwestii „kontroli”, nie zaś do „planowania”. Poniekąd przeciwstawia sobie „statyczne” planowanie dynamicznej „kontroli”. Wydaje się, że w tym kontekście pogłębić by należało rozważania na temat natury współczesnego planowania „ustawowego” i roli tzw. planów miejscowych, a także tzw. narzędzi pozaustawowych.

Autor nie odwołuje się także do uznanych w polskiej literaturze przedmiotu definicji miasta. Jest to może drobne, ale widoczne uchybienie. Wywodząc się z warszawskiego środowiska naukowego, mającego przecież ogromne zasługi dla rozwoju teorii urbanistyki, Autor choćby z obowiązku powinien się do tego zagadnienia odnieść.

Autor wielokrotnie odwołuje się w swoich rozważaniach do podejścia systemowego, nieco ignorując szeroko zakrojony zbiór literatury przedmiotu odnoszącej się do miasta jako fenomenu – a więc do ujęcia fenomenologicznego. Brak ten jest także zauważalny w strukturze pracy, tym bardziej iż p. Grodzicki stawia tezę o „powszechności zmienności” struktury miasta. Pewnym nawiązaniem do tego jest opisanie miasta jako „systemu rozproszonego” – a więc podjęciem próby zbudowania swoistego pomostu pomiędzy tymi dwoma ujęciami.

Recenzent wskazuje także na **celne i interesujące wnioski**, dobrze wpisujące się w kwestie kształtowania kompozycji urbanistycznej miasta. Ta część pracy ma szczególną wartość i choćby dla nich warto się z nią zapoznać.

Podsumowując w/w uwagi redakcyjne należy stwierdzić iż Autor – wprowadzając wiele wątków i zagadnień – traktuje je jako budulec swoistego collage’u badawczego, o mimo wszystko niskim stopniu uporządkowania. Na jego usprawiedliwienie należy tu jednak stwierdzić iż z tak szeroko i ambitnie zakrojonym tematem pracy miałyby duże trudności także znacznie bardziej doświadczony badacz. Próby interpretacji przemian miasta z wykorzystaniem tak różnych perspektyw są bowiem bardzo trudne do opisu, w szczególności w rozprawie doktorskiej.

5. Uwagi redakcyjne

Praca została przygotowana starannie pod względem graficznym i edytorskim. Wzbogaceniem tekstu pracy są liczne ilustracje. W dysertacji dostrzec można jedynie drobne literówki i usterki językowe. Recenzent nie zgłasza tu zasadniczych uwag.

Podkreślić należy tu dobrą praktykę wprowadzenia streszczeń/podsumowań poszczególnych rozdziałów pracy. Ułatwiają one odbiór rozprawy.

6. Wnioski końcowe

Autor w przedstawionej rozprawie zrealizował zamierzone cele. Tym samym, niezależnie od zgłoszonych w recenzji uwag, w mojej opinii rozprawa doktorska mgr inż. arch. Pawła Grodzickiego spełnia kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi – albowiem rozwiązuje postawiony problem badawczy, wykazując się przy tym ogólną wiedzą teoretyczną w wybranej dziedzinie. Na tej podstawie stawiam wniosek o **przyjęcie recenzowanej pracy jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.**

